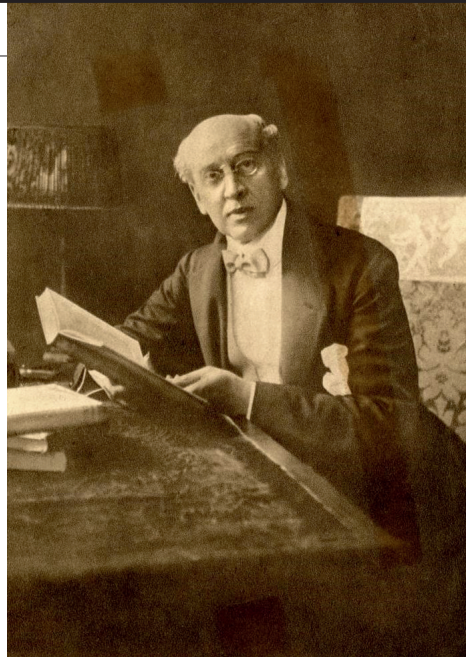

BOEKEN BESCHOUWING
ELINE VERE EN DE STILLE KRACHT

De kracht van Couperus

Vanavond gaat Eline Vere in première, vorige week bracht Ivo van Hove zijn versie van *De stille kracht*. Waarom is het werk van Louis Couperus nog altijd actueel? Waarom spreekt het nog zo tot de verbeelding? Schrijfster en Couperusliefhebber **Manon Uphoff** zoekt het antwoord.

Ja, ik las ze anders dit keer, Couperus' *Eline Vere* en *De stille kracht*. Ineens leek het allemaal vertrouwd, aanraakbaar, dichtbij. Eline Veres dof stemmende wanen en fantasieën. De verknoping van koloniale arrogantie en plichtsbef bij Otto van Oudijck in *De stille kracht*, Couperus' invloedrijke roman over het koloniale verleden in Nederlands-Indië. Ik herlas ze omdat beide boeken nu hun theatervertolking beleven.

Moeilijk te zeggen wat meer beklift na onderdompeling in beide boeken.

De volmaakte blindheid van de Nederlandse resident te Java voor de rot in zijn eigen familie? Zijn vrouw Leonie bedriegt hem met zijn zoon en haar stiefzoon, Theo. Zijn dochter moet niets van hem hebben. Of zijn onbegrip voor de omvang van de vernederingen die hij, als man 'van onverdachte beginselen, van a priori vastgesteld logiek: onveranderbaar in besluitneming' (toebrengt aan zijn omgeving)? De man die niet buigt als de oude en eerbiedwaardige moeder van de (Inlandse) regent, de Raden-Ajoe Pangéran, zich voor zijn voeten op de grond werpt. Haar grijze haren losknoopt, zijn blanke heersersvoet in haar nek plant en hem smeekt om haar tweede zoon, regent en telg uit een oud en nobel geslacht, niet vanwege diens drankgebruik en dobbelspel te ontslaan. Ze kan smekken wat ze wil. Medelijden met haar voelt hij wel. Toegeven doet hij niet. In de periode daarna worden Van Oudijck en zijn echtgenote getroffen door de *goena-goena*, 'de stille kracht'.

De roman verscheen in 1889 en werd door Couperus zelf omschreven als een boek dat vooral de heimzinnige vijandschap van 'Javaanschen grond en sfeer en ziel, tegen den Nederlandschen veroveraar' omvat. Ik begreep nu meer van de razernij en de afgrond van schande, volgend op een ongepaste vernedering. Zoals ik ook meer begreep van de grijze melancholie van de oude

Ja, ik las anders dit keer: huiverde, rilde, lachte en plengde 'tragies' een traan om andere dingen

weduwe, mevrouw Van Raat, die er in al haar grauwe moederlijkheid niet in slaagt Eline Vere, het Haagsche meisje-van-stand, te bevrijden uit de maalstroom van haar vreselijke gedachten.

Couperus voelde zich aan Eline Vere verwant. Nadat hij eerder was weggezet als 'precieus en pretentius poëtteje' toont hij zich in een brief

aan Lodewijk van Deysel ontroerd over de loftuitingen die hem na de verschijning ten deel vielen. 'Het was alsof ik troostende klanken uit een vriendenmond hoorde (...). Want Eline is in mijn leven veel geweest en dikwijls ben ik haar zelve geweest en waren wij een.'

Ja, ik las met minder afstand. Huiverde, rilde, lachte en plengde 'tragies' een traan om andere dingen dit keer. Was gegrepen door andere gebeurtenissen. Om ons heen gaan ook mensen verloren. Om ons heen worden ook mensen vernietigd of weggedrukt in een schimmig niet-bestaan. Couperus roept in *Eline Vere* niet alleen haar kleine, banale fantasietjes op, maar ook de waan van haar zelfopgelegde doem. Net als de zich uitbreidende machteloosheid in de kring van mensen rondom haar. En steeds wilde ik haar, de wegwijnende jonge vrouw, die in mijn geheugen is versmolten met die andere gestalten uit het schimmenrijk van tragische heldinnen (Anna Karenina, Madame Bovary) naar buiten duwen, de frisse lucht in.

Vanuit een psychiatrisch perspectief werd sinds gesteld dat Eline Vere lijdt aan een klinische depressie en een gemengde persoonlijkheidsstoornis. Het zal. Maar wat heb je aan een diagnose als een schrijver de hele mens voor je ontvoert? Ja, ja, narcistische persoonlijkheid, ja, ja, volmaakt product van haar milieu. Wie niet, zou je willen zeggen.

Toch laat het boek *Eline Vere* zich, ondanks Elines droevig einde van een dood door uitputting, uit-hongering en te veel morfine, niet lezen als louter

noodlotsroman. Daarvoor wordt zij omringd door te veel levendige mensen, wijdt Couperus te veel hoofdstukken aan de heel wat minder noodlottig verlopende levens van anderen. Wat Eline niet lukt: zich uit de martelende cirkelgang van haar eigen gedachten bevrijden.

Ja, ik las anders dit keer. Bij Couperus, zoals Bas Heijne schreef in het prachtige essay *Angst en Schoonheid*, is de inzet altijd een dieper bewustzijn. Een uitnodiging om beter te zien. Het voelbaar en vatbaar maken van ambivalenties.

Natuurlijk was er in *De stille kracht* (1900) de sirih-scène, waarin de over-spelende Leonie naakt, besmeurd, bespat met talloze rode druppels, bespuugd uit onzichtbare tovermondjes, krijsend het badhuis verlaat. Een scène die toch al onuitwisbaar in mijn geheugen stond gegrift vanwege de televisiebewerking uit 1974, met Pleuni Touw – ik was toen 12.

Bij herlezing valt op hoe gepassioneerd Couperus haar beschrijft. De scène waarin ze door haar man wordt betrap met haar minnaar Addy, tevens lieve van haar stiefdochter Dody, en dit hele compromitterende 'tableau vivant' weet om te bui-

gen tot een zogenaamd huwelijksaanzoek aan diezelfde Dody, is er een waarin je theaterliefhebber Couperus op de achtergrond hoort applaudisseren vanwege het meesterlijke spel, de meesterlijke overwinning. In het hele boek blijft de vrouw van de resident loom, lustvol, tevreden, op zichzelf betrokken. En in veel passages glinstert ook bewondering door voor haar soevereiniteit.

Couperus maakt het allemaal zichtbaar: de vrees, de botsing en misverstanden tussen culturen

Maar nu drong ook dat andere paar zich op. Eva Eldersma en Van Helden, behorend tot de intieme kring rond de resident. Vergoefs stelt Eva zich in het regenseizoen teweert tegen de aanval van de regen. Ziet ze hoe alles wat de westerling heeft willen overbrengen, transporteren, vestigen, heel het leven van Hollandse zindelijkheid en beheersheid in huizen

met streng zuilenwerk, heel het moeizaam opgebouwd echo-bestaan van ruisende japonnen, kristallen glazen en artistiek mondain-leven wordt afgekloven, aangetast, bedekt met schimmel, opgevretten. 'Een waasmist van vocht, uit aarde en bladeren, sloeg aan op de muren, scheen te zweten uit de meubels (...) verweerde tot schimmeligroen al de blankheid der gekalkte pilaren en bloemepotten'.

'Wij zijn idioot hier, wij Westerlingen in dit land', reageert goede vriend Van Helden, de naar Europa verlangende zoon van Europeaan die nooit uit Nederlands-Indië is weg geweest, en die haar vergissing doorziet. 'Waarom brengen we hier geheel de nasleep van onze dure beschaving, die het hier toch niet uithoudt? Waarom wonen wij hier niet in een fris bamboehuisje (...)?'

Ook Van Oudijck trekt zich na lang verzet tegen de stille kracht, tegen stenen die naar binnen vliegen, klagende stemmetjes en vreemde geluiden, terug. Geeft zich 'gewonnen'. Geschieden van zijn tweede vrouw Leonie, vervreemd van zijn kinderen, vinden we hem aan het eind in zo'n huisje, niet ongelukkig, ver van zijn

ambtswoning en ver van zijn wens om met vanzelfsprekende rechtvaardigheid te heersen.

Ja, op de een of andere manier maakt Couperus het allemaal zichtbaar: de vrees, de angst, de botsing en misverstanden tussen culturen. *De stille kracht* is niet Couperus' pamflet tegen het kolonialisme, niet louter een roman over de verhoudingen tussen heersers en overheersten, het is ook een duivels knap psychologisch portret van verwende zonen, in de steek gelaten bastaards, afgewende kinderen, van veranderde verhoudingen tussen volkeren en culturen, man-vrouwrelaties, vol macht en onmacht, en van doorwoekerend, bedekt racisme, van lust, verlangen, angst (voor wraak), van verveling, luiheid, arbeidszaamheid.

Eline Vere door het Hummelinck Stuurman Theater (regie en bewerking Ger Thijs), première vanavond, Koninklijke Schouwburg Den Haag. **De stille kracht** door Toneelgroep Amsterdam, regie Ivo van Hove, bewerking Peter van Kraaij en Eric de Vroedt. Nederlandse première 1 oktober, Stadsschouwburg Amsterdam.

Links: Louis Couperus. Midden: Halina Reijn en Jip van den Dool in *De stille kracht* door TGA. Onder: Eline Vere door het Hummelinck Stuurman Theater. Rechts: Else Mauchs in de toneelbewerking van *Eline Vere* uit 1919. Foto's Louis Couperus Museum